

Литвинська Світлана Віталіївна 

канд. філол. наук, доцент, завідувач кафедри української мови та культури
Національний авіаційний університет, Україна

Калініченко Альона Павлівна

здобувач вищої освіти факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національний авіаційний університет, Україна

Ткачук Софія Русланівна

здобувач вищої освіти факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національний авіаційний університет, Україна

ДО ПИТАННЯ ПОЛІСЕМІЇ ТА ОМОНІМІЇ ТЕРМІНІВ У ТЕКСТАХ ЮРИДИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ

Наявність полісемії, омонімії й синонімії в термінологічних системах української мови вважається проблемною вадою. Певна варіантність юридичних термінів вказує на недостатню впорядкованість мови юриспруденції, що є проблемою під час мовного оформлення текстів юридичних документів. Сучасні науковці значну увагу приділяють ґрунтовному вивченню специфіки юридичної термінології та її розвитку на власне національній основі, оскільки це репрезентує рівень розвитку держави, юридичної думки, національної та правової свідомості суспільства. Проблема використання спеціальної термінологічної системи присвячено багато наукових досліджень.

Українські мовознавці Артикуця Н. В. [1], Головатий С. П. [2], Граціанов А. І. [3], Зарицький М. С. [5], Красницька А. В. [6], Савицький В. М. [10] та інші опублікували результати своїх досліджень. Так, саме на чіткому співвіднесенні між терміном і поняттям, на дотриманні вимоги однозначності терміна наполягає Савицький В. М. [10]. Він пише: «Правові поняття повинні застосовуватися лише в тому значенні, яке їм надано законодавцем, тому що в правовому понятті відображені найбільш суттєві, найбільш юридично значимі, найважливіші свідчення навколишнього світу» [10, с. 98].

Дослідниця Красницька А. В. вважає, що «якщо правові поняття недостатньо розроблені, неточні, то про досконалу й точну термінологію не може бути й мови. Тому невдалий юридичний термін, недостатньо чітке оформлення законодавчої думки може бути наслідком як невдалого мовного оформлення, так і результатом недостатньо точного, чіткого відображення юридичного поняття в словесній формі» [6, с. 518]. Дослідженню явищ полісемії, омонімії, синонімії, антонімії, паронімії у своїх наукових розвідках приділила Литвинська С.В. [9].

У ДСТУ 3966:2009 «Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять» [4] затверджено вимоги щодо однозначності, визначеності, стабільності, доступності юридичних термінів. Тому вивчення лексико-семантичного аспекту юридичної термінології є актуальним питанням.

Мета розвідки – дослідити вияви полісемії, омонімії і синонімії в термінологічній системі в текстах юридичних документів.

Полісемія – це наявність у словах більше одного значення. У текстах юридичних документів виявлено полісемантичні терміни, а саме: акт, апелювати, захисник, обвинувачення, опонент, провокація, санкція, справа, стаття, суд тощо. З'ясовано, що в мові права термін може набувати різного значення відповідно до тих галузей права, в текстах документів яких його вживають. Тобто це явище галузевої полісемії. У документах з кримінального та цивільного права терміни «скарга» і «санкція» розрізняються за своїм значенням. Крім того, у мові права поширено полісемічні терміни, які за своїм значенням не обмежуються галузевим співвіднесенням, наприклад: законодавство, слід, доказ, стаття тощо.

У юридичних документах вживають такі терміни, що виражені словосполученнями. До складу таких термінів часто належать полісемічні слова, що не є окремими юридичними термінами, наприклад: особистий, оцінка, нерівність, нести, задоволення, таємниця, перехід. До таких словосполучень належать: задоволення вимог, особиста власність, особиста вигода, оцінка майна, правова нерівність, таємниця слідства, нести відповідальність, перехід права. Деякі полісемічні слова є юридичними термінами тільки в одному значенні (регрес, опарення).

Проблемним питанням для розвитку юридичної термінології є виявлена омонімія (звуковий збіг різних за значенням слів), наприклад: шкода (втрати, збитки) – шкода (почуття прикраси); застава (грошова сума) – застава (місце в'їзду, що охороняється); акція (цінні папери) – акція (діяльність).

Омонімічні терміни під час перекладу можуть мати різні значення і спровокувати незрозумілі твердження. Так, Головатий С. П. переконливо стверджує: «Невпорядкованість правничої термінології виявляється також в омонімії, особливо на родо-видовому рівні, що подеколи призводить до цілковитої нісенітничі. Так, українське угода відповідає одночасно двом російським термінам, що відтворюють різні поняття – “сделка” і “соглашение”, то вислів “соглашение является разновидностью сделки” має перекладатися як “угода є різновидом угоди”» [2; с. 88].

Вважаємо, що омонімічні терміни є істотною проблемою в організації юридичних текстів. Крім того, омонімічні терміни потребують обов'язкового тлумачення їхнього значення, щоб уникнути хибного тлумачення змісту тексту в правознавчій практиці. «Щоб позбутися цього явища, потрібно чітко з'ясувати рівень вмотивованості терміноодиниць, ступінь відповідності терміна і поняття», – радить Литвинська С. В. [8, с. 49]. Також вона зазначає, що перевагу треба віддавати власне українським термінам, а вживання полісемічних й омонімічних термінів спричиняє складнощі, неточності, додаткові витрати часу під час їхнього використання [7].

Отже, полісемічні й омонімічні юридичні терміни нагально потребують унормування, стандартизації й кодифікації. Необхідно сформувати стійку систему термінів у мові юриспруденції, забезпечити фахівців сучасними довідниками й термінологічними словниками. Це сприятиме удосконаленню юридичної термінології та розвитку літературної української мови.

Список використаних джерел:

1. Артикуца, Н. В. (2004). *Мова права і юридична термінологія*. Київ: Стилос.
2. Головатий, С., Зайцев, Ю. & Усенко І. (1995). Правнича термінологія і державотворчий процес. *Українське право*, (1), 88–91.
3. Граціанов, А. І. (2003). Спеціальна юридична термінологія як спосіб удосконалення законодавства. *Держава і право*, (19), 124–129.
4. Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять. ДСТУ 3966:2009. Київ: Держспоживстандарт України.
5. Зарицький, М. С. (2004). *Актуальні проблеми українського термінознавства*. Київ: Політехніка; Періодика.
6. Красницька, А. В. (2006). *Юридичні документи: техніка складання, оформлення та редагування*. Київ: Парламентське видавництво.
7. Литвинська, С. (2013). Перспективні напрями розвитку української документознавчої термінології. В. Бездрабко (Ред.), *Термінологія документознавства та суміжних галузей знань*. (с. 38–42). Київ: Четверта хвиля.
8. Литвинська, С. (2011). Явище синонімії в термінології документознавства. В. Бездрабко (Ред.), *Термінологія документознавства та суміжних галузей знань*. (с. 45–50). Київ: Четверта хвиля.
9. Литвинська, С. В. (2020). *Явища полісемії, омонімії, синонімії й антонімії в текстах юридичних документів*, Матеріали III Міжнародної наукової конференції Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі. Київ: Вид-во «Ліра-К».
10. Савицкий, В. М. (1987). *Язык процессуального закона: вопросы терминологии*. Москва: Наука.